

STRUKTURÁLNÍ ZMĚNY EKONOMICKO-GEOGRAFICKÝCH POMĚRŮ OKRESU CHEB

S. Mirvald

Katedra geografie přírodovědecké fakulty UJEP
Brno, Kotlářská 2, ČSSR¹⁾

Katedra geografie pedagogické fakulty Plzeň
Plzeň, Veleslavínova 42, ČSSR

Došlo: únor 1976

Содержание

СТРУКТУРАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ПРОПОРЦИЙ РАЙОНА ХЕБ

В данной работе анализируются структуральные изменения, происшедшие в экономическо-географическом развитии района Хеб преследующие цель выделить решающие факторы необходимые для стабилизации населения и экономического развития района. Указываются оптимальные условия для дальнейшего планирования, и приводятся данные, свидетельствующие об успешных изменениях совершившихся в период строительства социализма.

В послевоенный период выделяются три миграционных этапа. Большое внимание в работе уделяется периоду 1961—1970 годов (этап миграционно-стабилизационный). Каждому периоду и отрасли посвящается отдельная глава, причём отдельные отрасли не рассматриваются оторвано друг от друга, а в определённой взаимосвязи.

В миграционно-стабилизационном этапе, что касается населения и населённых пунктов, изменения проявляются главным образом в возрастной структуре, в национальном составе, в миграции населения и развивающемся градостроительстве. Эти изменения сравниваются также с демографическим развитием соседних баварских районов (Гиф, Регау, Вунсидл, Тиршенрейт).

При помощи установленных критериев: процента безработицы, рабочих мест для мужчин, валовой продукции, экспорта, использования местного сырья, значения производства с точки зрения монополии, разделяются промышленные предприятия на основные и второстепенные. Выделение однородных хозяйственных объединений в рамках государственного хозяйства свидетельствует о том, что нельзя специализировать сельское хозяйство по отдельным экономическим районам, а только исходя из физикально-географических условий. На экономику района оказывает значительное влияние туризм, курорты, использование мест для отдыха. Принимая во внимание общую структуру района, автор описывает специфические проблемы, связанные с расположением и эксплуатацией в районе курортов. Автор оценивает значение г. Хеб как транспортного центра, значение которого недооценивается вследствие несоответствующих критериев некоторых географических классификаций.

Заключительная глава синтезирует влияние общих изменений на дальнейшее развитие района Хеб. Выделяются основные факторы, относящиеся к предшествующему развитию и указываются основные условия необходимые для полного обеспечения стабилизации населения и экономики.

¹⁾ Výťah z rigorózní práce obhájené na přírodovědecké fakultě UJEP v Brně.

Zusammenfassung

Strukturveränderungen der ökonomisch geographischen Verhältnisse des Bezirks Cheb

In der Arbeit werden die Strukturveränderungen, zu denen es in der ökonomisch-geographischen Entwicklung des Bezirks Cheb gekommen ist, analysiert, wobei das Ziel verfolgt wird, die für die Stabilisierung der Bevölkerung und die ökonomische Entwicklung ausschlaggebenden Faktoren auszuwerten. Es werden optimale Bedingungen für die weitere Planung festgestellt und die Erspriesslichkeit der Veränderungen in der Epoche des sozialistischen Aufbaus bewiesen.

In der Nachkriegszeit werden drei Migrationsetappen abgegrenzt. Die grösste Bedeutung wird in der Arbeit dem Zeitraum von 1961 bis 1970 beigemessen (Migration-Stabilisierungsetappe), in dem jeder Zweig nicht ohne Anknüpfung an weitere Zweige im selbständigen Kapitel gelöst wird.

Die Veränderung in der Bevölkerung und den Siedlungen in der Migration-Stabilisierungsetappe zeigen sich vor allem in der Alters und Nationalitätenstruktur, in der Bewegung der Bevölkerung und ferner auch in der fortschreitenden Urbanisierung. Es wird auch die Vergleichung mit der demographischen Entwicklung in den benachbarten bayrischen Bezirken (Hof, Rehau, Wunsiedel, Tirschenreuth) gezogen. Mittels der festgelegten Kriterien — Anteil an der Beschäftigung, den Arbeitsgelegenheiten für Männer, der Bruttoproduktion, dem Export, der Ausnutzung der örtlichen Rohstoffe, der Bedeutung der Produktion vom Standpunkt des Monopols — werden die Industriebetriebe in Trag- und andere Betriebe eingeteilt. Das Heraussuchen des homogenen Ganzen im Rahmen der Staatsgüter hat erwiesen, dass es unmöglich ist, die Spezialisierung der Landwirtschaft nach den ökonomischen Rayons durchzuführen, sondern dass es den physisch-geographischen Bedingungen entsprechend geschehen muss. Das Kurwesen, die Erholung, der Reiseverkehr weisen einen bedeutenden Anteil an der Ökonomik des Bezirks aus. Der Autor befasst sich unter Berücksichtigung der Gesamtstruktur des Bezirks mit den spezifischen Problemen, die sich aus der ausserordentlichen Stellung dieses Zweiges ergeben. Er bewertet die Bedeutung des Verkehrszentrums Cheb, das infolge ungeeigneter Kriterien einiger ökonomisch-geographischen Klassifizierungen unterschätzt wird.

Das Abschlusskapitel syntetisiert den Einfluss der Gesamtveränderungen auf die weitere Entwicklung des Bezirks Cheb. Es werden die wichtigsten Faktoren des vergangenen Entwicklung bestimmt und die Voraussetzungen für die volle Sicherstellung der Stabilisierung der Bevölkerung und der Ökonomik festgestellt.

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY A METODIKY ZPRACOVÁNÍ

Cílem práce je ekonomickogeografická analýza strukturálních změn nejzápadnějšího okresu ČSSR a zjištění rozhodujících faktorů stabilizace obyvatelstva i dalšího ekonomického rozvoje. Výsledky vyhodnocení dosavadního vývoje umožňují nalézt optimální podmínky pro perspektivní plánování jak v samotném chebském okrese tak i v návaznosti na sousední okresy, neboť prokazují úspěšnost strukturálních změn v období socialistické výstavby, které se staly předpokladem stabilizace této pohraniční oblasti státu.

Bylo přihlíženo ke specifčnosti chebského okresu, která vyplývá z jeho odlišného vývoje populační i ekonomické základny. Při sestavování osnovy bylo také využito dosavadních zkušeností z řešení problematiky strukturálních změn v rámci Západočeského kraje (Mištera 1972). Vlastní práci předcházeli několikaletý výzkum v terénu včetně úzké spolupráce s okresními orgány a publikování částečných výsledků.

V historické analýze se přihlíželo k inertnosti formou časových průřezů až do roku 1960. V období migračně-stabilizační etapy (Mirvald 1972) — od roku 1960 — bylo analyzováno každé národohospodářské odvětví zvlášť, nikoliv však bez návaznosti na ostatní odvětví. Všechny údaje, pokud není jinak uvedeno se vztá-

hují k roku 1970 a srovnání k rokům 1961 a 1970. V některých případech bylo nutné srovnávat kratší interval a v případě potřeby jsou uváděny i pozdější údaje až do roku 1974. Při vymezování ekonomických okrsků jakož i stanovení hierarchie center bylo použito nejnovějších ekonomickogeografických metod a klasifikací, někdy upravených podle skutečného stavu v regionu.

2. EKONOMICKOGEOGRAFICKÉ POSTAVENÍ OKRESU A JEHO EKONOMICKÉ OKRSKY

Chebský okres svou polohou se podílí na vzájemném spojení socialistického a kapitalistického světa, na jejichž rozhraní se nachází. Rozloha 933 km² jej zařazuje mezi menší okresy Západočeského kraje; počtem obyvatel — 84 792 (31. 12. 1974) patří k více zalidněným okresům. Nadprůměrnou zaměstnanost ve srovnání s krajem má v průmyslové výrobě, dopravě, školství a celostátně výjimečné postavení má v lázeňství.

Ekonomickogeografická regionalizace provedená Geografickým ústavem ČSAV (Blažek 1975) vymezuje subregion Cheb na rozhraní plzeňského a karlovarského mezoregionu. Jižní část okresu (mariánskolázeňský subregion) je přiřčena k plzeňskému mezoregionu.

Chebský okres je možné dále rozčlenit na základě ekonomického postavení jednotlivých jeho středisek na čtyři ekonomické okrsky — ašský, lubský, chebský mariánskolázeňský. Rozhodující význam při jejich vymezování měly ekonomické svazky území s hlavními průmyslovými středisky (Mirvald 1972). Okrsková centra zajišťují pracovní příležitosti, jsou místy dojížděky do zaměstnání, poskytují služby na vyšší úrovni a mají migrační přírůstek.

3. EKONOMICKOGEOGRAFICKÉ ZMĚNY V CHEBSKÉM OKRESE DO ROKU 1960

Původní slovanské osídlení Chebska vystřídala během 12. století německá kolonizace. Do svazku českého státu vstoupilo až v roce 1322. Od 14. století se rozvíjela textilní řemeslná výroba a po úpadku těžby rud v 16. století, vznikla na Lubsku jako náhrada výroba strunných hudebních nástrojů.

Území nynějšího okresu náleželo až do roku 1849 k Loketskému kraji, kdy se vytvořil Chebský kraj. Na rozvoj textilní průmyslové výroby v první polovině 19. století mělo vliv vyspělé textilnictví v sousedním Šasku. Kladně působila poloha Chebska a Ašska na hranicích země, kde se zřizovaly trhy, aby se zabránilo pronikání cizích obchodníků. Také kvalitní voda, vysoká relativní vlhkost vzduchu a dostatek pracovních sil přispěly k zakládání textilek v této oblasti.

První polovina 19. století je též obdobím nastupujícího lázeňství. Postupně vznikaly Františkovy Lázně, Mariánské Lázně, Prameny (Sangerberg) a Lázně Kynžvart.

Vlivem vyspělého průmyslu a rozvinutého obchodu se obyvatelstvo soustřeďovalo doměst. Ve městech nad 5 000 obyv., v Chebu a Aši, žilo v roce 1857 — 18 214 obyvatel a v dalších sídlech nad 3 000 obyv. — 19 377 obyvatel.

Na přelomu 19. a 20. století byla průmyslová výroba rozstříštěna do mnoha

oborů. Už v roce 1868 vznikl první strojírenský závod (Fischerova strojírna) a sedm let poté začala výroba jízdních kol v malé dílně Premiéru v Chebu.

Za první republiky se vytvořily tři správní okresy — Aš, Cheb, M. Lázně. Převážná část jejich obyvatel (97,8 %) příslušela k německé národnosti. Větší relativní zastoupení Čechů měly z měst jen Fr. Lázně, Cheb a M. Lázně.

Ekonomickogeografický vývoj v období let 1945—1960 je možné rozdělit v souladu s celkovým pohybem obyvatel do tří migračních etap (Mirvald 1972).

V první migrační etapě (1945—1946) nastaly rozhodující změny ve struktuře obyvatelstva okresu po odsunu obyvatel německé národnosti. Postupně se dařilo obnovovat hospodářský život tím, že většina továren zahájila provoz. Dosídlenci přicházeli hlavně z Plzeňska, z jižních Čech (okr. Tábor, Strakonice), z Prahy a z východního Slovenska.

Ve druhé migrační etapě (1947—1952) bylo kladným faktorem znárodnění všech podniků nad 20 zaměstnanců v roce 1948. Přesto nastal obchod částí obyvatel vlivem likvidace i přesunutí některých závodů do vnitrozemí, nízké úrovně služeb převzaté po Němečích a výhodnějších pracovních možností ve vnitrozemí.

Ve třetí migrační etapě (1953—1960) se zastavil hromadný odchod obyvatel a vytvářely se podmínky pro jejich stabilizaci. Na základě vládního usnesení z roku 1956 se začal budovat strojírenský průmysl na Ašsku s cílem vytvořit pracovní příležitosti pro muže.

4. OBYVATELSTVO A SÍDLA V MIGRAČNĚ-STABILIZAČNÍ ETAPĚ

Specifický vývoj populační základny a sídel vyplývá z revolučních změn po roce 1945. Změny v osídlení se projevují ve věkové struktuře, v národnostním složení, v pohybu obyvatel i v jeho rozmístění do větších sídel.

V souvislosti s poválečným dosídlováním pohraničních oblastí mladými ročníky a rychlejší stabilizací obyvatel oproti ostatním okresům Západočeského kraje se vytvořila početná skupina osob produktivního věku (16—59 let) s podílem 63,1 %.

Národnostní složení obyvatelstva se vyvíjí ve prospěch české národnosti, která má rozhodující podíl ve většině obcí okresu. V roce 1970 žilo v chebském okresu už 81,5 % Čechů (1961 — 76,4 %), početněji byli ještě zastoupeni Slováci s 12,7 % (1961 — 14,7 %) a značně poklesl podíl Němců na 4 % (1961 — 7 %). Chebský okres zůstává národnostně pestřejší; po okrese Sokolov má nejnížší podíl obyvatel české národnosti v Západočeském kraji.

Značný pohyb obyvatel za zaměstnáním je vyvolán nerovnoměrným rozložením pracovních příležitostí pro muže a ženy, vlivem převážně textilního Ašska a světoznámých lázní — Fr. Lázně a M. Lázně. Proudů dojíždějících směřují do průmyslových středisek a do lázeňských obcí. Více než 1/5 z nich dojíždí do Chebu a přibližně stejný podíl do lázní. Třetina mužů vyjíždějících za zaměstnáním směřuje do Chebu, který poskytuje mužské pracovní příležitosti obyvatelům okresu. Nejmenší vyjíždku, pod 20 %, ekonomicky aktivních, mají střediska s nejvyšším počtem míst v průmyslu — Aš, Hranice, Cheb, Luby, kde žije 51,5 % všech ekonomicky aktivních.

Rozmístění obyvatel do sídel ovlivňují průmyslová výroba a lázeňství. Pro

chebský okres je typický rychlý proces urbanizace, spojený se změnami v sociálně ekonomické skladbě obyvatel. Ve třech městech nad 10 000 obyvatel — v Chebu, M. Lázních a Aši žije 61,7 % obyvatel (ČSSR 39,1 % obyvatel).

Srovnáme-li vývoj obyvatelstva se sousedními barovskými okresy Hof, Rehau, Wunsiedel a Tirschenreuth, včetně samosprávných měst (Hof, Selb, Marktredwitz), zjistíme, že měly v letech 1961—1970 úbytek obyvatel o 1,3 na 1000 obyv. (Mirvald 1975). Naproti tomu chebský okres měl ve stejném období přírůstek obyvatel o 8,2 na 1000 obyv., neboť se ubírá vývojem rovnoměrného zvyšování počtu obyvatel v závislosti na rozvoji ekonomiky.

Počet obyvatel okresu se bude perspektivně zvyšovat rychleji než v kraji i než v ČSR. Podle projektu (Kučera 1968) se chebský okres zařadí mezi okresy ČSR (spolu s Tachovem, Bruntálem, Č. Krumlovem a Sokolovem), které zaznamenají do roku 1985 nejvyšší přírůstek obyvatel přirozenou měnou.

5. PRŮMYSLOVÁ VÝROBA JAKO HLAVNÍ ČINITEL STABILIZACE OBYVATEL A ROZVOJE EKONOMIKY OKRESU

Strukturální změny v průmyslové výrobě chebského okresu přispěly ke stabilizaci obyvatelstva a příznivě ovlivnily celkový ekonomickogeografický vývoj. Rozhodujícími odvětvími zůstávají textilní a strojírenský průmysl. Tato dvě odvětví zaměstnávají dohromady 66,3 % osob zapojených do průmyslové výroby.

Průmyslové závody chebského okresu můžeme roztrždit na nosné a ostatní. Při jejich vyhodnocování bylo uvažováno s podílem na hrubé výrobě, na zaměstnanosti a na exportu. Dále byl posuzován význam výroby z hlediska monopolu či celostátního významu. V okrese je také důležitý podíl mužských pracovních příležitostí a přihlédnuto bylo k využívání místních surovin. Statistické vyhodnocení na základě těchto kritérií ukázalo, že je v okrese osm nosných závodů — Tosta a Textilana Ohara v Aši, Eská a Kovo v Chebu, Aritma v Aši, Slovenské závody technického skla ve Staré Vodě, Keramické a sklářské suroviny ve Skalné a Cremona v Lubech.

Nejdůležitějším průmyslovým odvětvím v okrese je textilní průmysl. Poskytuje pracovní příležitosti dvěma pětinať pracovníků v průmyslové výrobě okresu a stejný podíl má i na její hodnotě.

Strojírenský průmysl je nositelem progresivních změn. Koncentrace větších strojírenských závodů do okrskových center přispěla k soustředění obyvatelstva a ke zmenšení jeho fluktuace. Zaměstnanost ve strojírenském průmyslu zaznamenala největší přírůstek ze všech odvětví; pracuje v něm už 1/4 pracovníků průmyslové výroby okresu.

Průmyslová výroba je rozmístěna nerovnoměrně, od severu k jihu ubývá její koncentrace. Nejprůmyslovější ašský okrsek vytváří 39 % pracovních příležitostí v průmyslu okresu s hlavním soustředěním v Aši (32 %). Průmyslová výroba chebského okrsku rychle vzrostla v šedesátých letech po zřízení strojírenských závodů (Kovo, Sokolovské strojírný). Okrsek vytváří 35 % pracovních příležitostí v průmyslu okresu a samotný Cheb 32 %. Nejmenší lubský okrsek je značně zprůmyslněn s vyrovnanou bilancí mužských a ženských pracovních příležitostí. Je tu soustředěno 14 % pracovních příležitostí v průmyslu okresu, tj. dvojnásobný

podíl než má na obyvatelstvu okresu. V mariánskolázeňském okrsku se lokalizuje průmyslová výroba, která nenarušuje prostředí využívané pro rekreaci a léčbu. Závody okrsku vytvářejí pouze 12 % pracovních příležitostí okresu, a to převážně v dřevozpracujícím a potravinářském průmyslu.

Perspektivně se dá očekávat snížení podílu textilního průmyslu a pokračující rozvoj strojírenství. Svoje postavení si zachovají průmysl dřevozpracujících, stavebních hmot, skla a keramiky. V ašském okrsku se dokončí přestavba průmyslové struktury tak, aby nastala určitá rovnováha v mužských a ženských pracovních příležitostech. Další zprůmyslnění chebského okrsku umožňují příznivý demografický vývoj a ekonomickogeografická poloha. Průmyslová výroba v mariánskolázeňském okrsku se nebude dále rozvíjet vzhledem k jiné hlavní funkci. Vývoj v lubském okrsku bude záviset na stabilizaci obyvatel a růstu okrskového střediska Luby.

6. VLIV KONCENTRACE A SPECIALIZACE NA ZMĚNY V ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBĚ

Změny společenských výrobních podmínek nastávaly v období socializace zemědělství v chebském okrese s menšími potížemi než ve vnitrozemí. Noví dosídlenci se rychleji přizpůsobovali kolektivnímu hospodářství. Vzhledem k tehdejší značné fluktuaci byla většina půdy začleněna do státních statků, které již obhospodařují více než 4/5 zemědělské půdy (ČSSR 29,4 %).

Výměra zemědělské půdy se proti stavu roku 1961 snížila na 95,8 %. Od roku 1970 však dochází každým rokem k přírůstku půd v souvislosti s realizací projektu „Chebská pánev“, který vrátí zpět k využití 7 000 ha zemědělské půdy.

Hrubá zemědělská výroba v okrese Cheb se v letech 1964—1970 zvýšila téměř o jednu třetinu. V přepočtu na 1 ha zemědělské půdy se produktivita zvýšila v obilních jednotkách o 46,5 % a na jednoho pracovníka v zemědělství dokonce o 58,4 %.

Zemědělskou výrobu v okrese zajišťovalo v roce 1970 — 4 552 trvalých pracovníků, tj. 84 % jejich počtu v roce 1961 (kraj 82,5 %). Specifikem je nejvyšší podíl mužů ze všech okresů Západočeského kraje — 59,2 % (kraj 50,6 %) a příznivá věková struktura, neboť 91,4 % pracovníků je v produktivním věku (kraj 78,3 %).

V rostlinné výrobě převažují osevy obilovin a píce (přes 90 %), praktický význam má ještě pěstování brambor, krmovin a řepky. V přepočtu na obilní jednotky se zvýšila produktivita rostlinné výroby proti roku 1961 o jednu třetinu. Živočišná výroba má rozhodující podíl na zemědělské výrobě okresu. Od roku 1964 se každoročně pravidelně zvyšoval její podíl asi o 0,8 % až na 61,5 % v roce 1970.

K vyhledání homogenních celků v zemědělské výrobě bylo užito metody Czeka-nowského (Ivanička 1971). Za základ ekonomických jednotek jsou vzaty závody Státních statků Cheb. Analýza je prováděna na osmi ukazatelích — plodinách (pšenice, žito, ječmen, oves, brambory, řepka, jednoleté a víceleté píce), které pokrývají 96,7 % osevních ploch. Výsledky potvrdily, že není možné provádět specializaci podle ekonomických okrsků, ale podle místních fyzickogeografických podmínek v jednotlivých závodech, jak je patrné z tabulky.

Perspektivně se v okrese Cheb vytvoří tři oblasti. Přes polovinu orných půd zahrne obilnářská oblast, téměř třetinu obilnářsko-bramborářská a zbytek pícní-nářská.

Homogenní celky zemědělské výroby v okrese Cheb — 1972

Celek	Závod	Součet sum rozdílů	Specializace
I.	Cheb	236	pšenice, oves, jednoleté a víceleté píceiny
II.	Fr. Lázně, M. Lázně, Skalná, D. Žandov	261—276	jednoleté píceiny, pšenice, ječmen, brambory, řepka,
III.	Nebanice	284	pšenice, ječmen, řepka, jednoleté píceiny
IV.	Zádub Aš	351 365	pšenice, jednoleté a víceleté píceiny žito, oves, jednoleté a víceleté píceiny

7. PODÍL LÁZEŇSTVÍ, REKREACE A CESTOVNÍHO RUCHU NA EKONOMICE

V lázeňství a v zařízeních výběrové rekreace bylo v roce 1972 zaměstnáno 3 074 osob, tj. téměř 7 % ekonomicky aktivních obyvatel. Ve třech lázeňských centrech — v Mariánských Lázních, ve Františkových Lázních a v Lázních Kynžvart je soustředěna 1/5 lázeňských lůžek ČSSR a v M. Lázních je ještě navíc 1/5 lůžek pro výběrovou rekreaci ROH. Toto výjimečné postavení okresu ovlivňuje jeho celkový hospodářský rozvoj a přináší sebou řadu specifických problémů.

Koncentrace lázeňství se výrazně projevuje v nárocích na ženské pracovní síly a v nedostatku mužských pracovních příležitostí. Situaci zhoršuje průmyslová struktura okresu jako celku s převažující zaměstnaností žen v textilním průmyslu. Lázeňství i cestovní ruch kladou zvýšené nároky na zásobování potravinami, na veřejné stravování i na dopravu. Jenom lázeňští a rekreační trvale zvyšují počet obyvatel okresu o 10 %.

Hlavní změny v letech 1961—1970 vznikly po prodloužení sezóny. O čtvrtinu se zvýšil počet přijatých pacientů. Počet ošetrovacích dnů na 1 pacienta je stále vyšší, než je celostátní průměr. Lázní okresu začali více využívat zahraniční pacienti. V letech 1961—1970 se jejich podíl zvýšil sedminásobně (7 % pacientů).

Individuální rekreace nabyla na významu po vybudování Jesenické přehrady a přehrady Skalka u Chebu. Přes 70 % rekreačních objektů v okrese je umístěno u těchto dvou přehrad.

Cestovní ruch má v chebském okrese všechny lokalizační předpoklady, včetně přírodních i sociálních. Jeho rozvoji však neodpovídá počet zařízení volného cestovního ruchu, jenž se v období 1961—1970 snížil o 15 závodů.

Významné lázeňství a rekreace sebou přinášejí některé kladné momenty. Předně zvyšují životní úroveň místních obyvatel ve formě frekventovanější dopravy, dávají možnost většího kulturního a sportovního vyžití i způsobů krátkodobé rekreace v četných lázeňských zařízeních a zároveň přispívají k důslednější ochraně životního prostředí.

8. DOPRAVA JAKO AKTIVNÍ ČINITEL ROZVOJE EKONOMIKY A SÍDEL

Změny v ekonomickogeografické struktuře okresu, koncentrace obyvatel do větších sídel i rozvoj lázeňství jsou hlavní příčinou změn v dopravě, a tak zvýšení podílu pracovníků v dopravě z 7,7 % na 8,1 % ekonomicky aktivních, který je nejvyšší v kraji.

Železniční doprava se v chebském okrese provozuje na osmi tratích. Na 10 000 obyvatel tu připadá 16,5 km železničních tratí (kraj 9,2 km). Většina obyvatel (87,7 %) má železniční zastávku blíže než 2 km. Počet osobních vlaků a rychlíků projíždějících okresem se v letech 1961—1970 zvýšil o 28. Denně projíždí 218 vlaků v obou směrech, z toho je 15 % rychlíků. Cestovní rychlost osobních vlaků se zvýšila o 2 km/hod. a rychlíků o 5 km/hod.

Silniční síť okresu měřila v roce 1970 654 km, její délka se od roku 1961 příliš nezměnila. Podstatně se však zlepšila kvalita silnic, zvláště III. třídy.

Autobusová doprava se v letech 1961—1970 rozšířila ve všech ukazatelích. Již 117 sídel okresu má autobusovou zastávku. Délka linek se prodloužila téměř o třetinu. Ještě rychlejší růst zaznamenala nákladní silniční doprava. Objem přepraveného zboží se v letech 1961—1970 zdvojnásobil stejně jako výkony v tkm.

Hlavním dopravním centrem je Cheb, který po Plzni a spolu s K. Vary má nejvýznamnější polohu v dopravní síti kraje. Spojuje západočeské Krušnohoří s ostatními oblastmi Západočeského kraje, s částí Středočeského kraje včetně Prahy a s Jihočeským krajem. Obstarává část osobní i nákladní železniční dopravy do západní Evropy. Prochází jím nákladní doprava z Prahy a z Plzně do NDR. V silniční síti je křižovatkou silnic z Krušnohoří a z Plzně. Obstarává silniční spojení se západní Evropou, prochází jím silniční nákladní i osobní doprava do NDR.

Klasifikace měst v ČSR podle polohy v dopravní síti (Hůrský 1974) značně podhodnocuje Cheb, neboť bylo použito nevhodných kritérií. Např. polohu v železniční síti stanovil autor podle „Roztřídění kolejí do řádů“ provedené Federálním ministerstvem dopravy, určené zcela k jiným účelům (traťové hospodářství) aj.

9. VLIV EKONOMICKOGEOGRAFICKÝCH ZMĚN NA VÝVOJ OKRESU CHEB

Za hlavní zásah do ekonomickogeografického vývoje chebského okresu je možné považovat odsun převážné většiny obyvatel po druhé světové válce. Přerušením vývoje populační základny a vytvořením nové struktury obyvatel vznikly specifické rysy v demografických poměrech tohoto pohraničního okresu.

V první řadě je to příznivá věková struktura s vysokým podílem mladého obyvatelstva, které dává předpoklad rychlejší reprodukce obyvatel a přírůstků pracovních sil. Novým prvkem v populační základně okresu je také obyvatelstvo slovenské národnosti.

Téměř úplné vylištění některých sídel okresu, zvláště v zemědělských oblastech a při státních hranicích, postupné soustřeďování zemědělství i rozvoj průmyslové výroby v tradičních obcích, byly příčinou koncentrace obyvatelstva do měst, a tak i dosažení vysokého stupně urbanizace v chebském okrese.

Koncentrace textilního průmyslu na Ašsku, lázeňský a rekreační charakter Mariánskolázeňska a poválečné vysídlení způsobují, že rozložení obyvatelstva neodpovídá rozmístění průmyslové výroby. V tomto směru se chebský okres odlišuje od ČSSR (Häuffer 1966), kde je přímá závislost.

Hlavní strukturální změny v průmyslu nastaly zakládáním strojírenských závodů, s jejichž pomocí se podařilo rychle měnit celkovou strukturu průmyslu. Výhoda tohoto odvětví spočívá v malé územní vázanosti a schopnosti poskytnout mužské pracovní příležitosti s uplatněním různých kvalifikací. Rozvoj strojírenského průmyslu ovlivnil také rozvoj infrastruktury, a tak i růst sídel. Koncentrace obyvatel do větších středisek byla významným faktorem zvýšení některých ekonomických efektů — efekt regionální, psychologický, migrační aj. (Bobuš 1969).

Ekonomickogeografický vývoj chebského okresu neprobíhá izolovaně, ale v těsné návaznosti na okolní okresy, zejména na okres Sokolov. Propojení a prohlubování svazků těchto dvou pohraničních okresů s rozdílnou strukturou se ukazuje v těchto směrech: a) ve vzájemném poskytování pracovních příležitostí; b) ve vzájemné závislosti na výrobcích a surovinách; c) ve využívání životního prostředí chebského okresu, které je v dynamické rovnováze; d) uspořádáním některých závodů, které překrývají hranice okresů; e) částečným zásobováním potravinami a zemědělskými produkty sokolovského okresu chebským okresem.

10. ZÁVĚR

Nové výrobní společenské vztahy a vědeckotechnická revoluce jsou příčinou snížení významu dosavadních lokalizačních faktorů a vzniku dalších, které budou mít rozhodující vliv na ekonomickogeografický vývoj okresu. Pro úplné zajištění stabilizace obyvatel a ekonomiky chebského okresu se jeví jako důležité tyto předpoklady:

1. Pokračovat v přetváření průmyslové struktury ve prospěch odvětví s mužskou zaměstnaností i s vyšší náročností na kvalifikaci (strojírenský průmysl aj.), zvláště na severu okresu.

2. Vytvářet racionální podmínky pro existující výrobu, tzn. provádět modernizaci a inovaci výroby (textilní průmysl aj.).

3. Lépe rozmístit a rozšířit potravinářský průmysl, který bude zásobovat stále více obyvatel chebského a sokolovského okresu.

4. Zemědělskou výrobu postupně koncentrovat jen do oborového podniku Státní statky v Chebu. Plně soustředit chov prasat, rozšířit počty skotu, odstranit zcela plodiny, které neodpovídají přírodním podmínkám okresu, intenzifikovat pěstování pícnin a zvýšit sklizeň z luk i z pastvin.

5. Zajistit byty a služby s předstihem podle prognózy přírůstků obyvatel, rozvoje lázeňství a cestovního ruchu.

6. Přebudovat dopravní síť podle současných potřeb. Dopravně propojit Luby, Skalnou, Plesnou s napojením na Cheb. Všechny hlavní silnice přeložit z Chebu na okraj a zamezit průjezd městem.

7. Nezvyšovat příliš počet obyvatel v lázních (M. Lázně, Fr. Lázně). Na Lubsku posílit jedno středisko (Luby), na Ašsku koncentrovat obyvatelstvo do Aše a Hranic.

8. Vytvářet optimální sídelní aglomerace, připojit některé obce k městům, zrušit neperspektivní sídla a spojovat menší obce.

9. Vytvořit rovnoměrnou síť střediskových obcí, neboť regionální jednotky jsou určeny svým střediskem.

LITERATURA

- Blažek M. (1975): Ekonomickogeografická regionalizace západních Čech. *Studia geographica* 51; 95—98, GgŮ ČSAV Brno.
- Bobuš A. (1969): Priemyslová výroba a jej vplyv na osídlenie a rozvoj oblastí. *Plánované hospodárství*, 64—73, Praha.
- Häufler V. (1966): Rozložení obyvatelstva v Československu ve vztahu k rozložení průmyslu změny 1930—1961. *Acta univ. Carolinae, Geographica* 1—2; 35—42.
- Hůrský J. (1974): Klasifikace měst ČSR podle polohy v dopravní síti. *Sbor. ČSSZ* 79; 101—107.
- Ivanička K. (1971): Úvod do ekonomicko-geografického výskumu. Bratislava.
- Kučera M. (1968): Projekce obyvatel podle okresů do r. 1985. *Demografie* 10; 174—177.
- Mirvald S. (1972): Struktuální změny v průmyslové výrobě jako stabilizátor osídlení pohraničního okresu Cheb. *Sbor. Pedagogické fak. v Plzni, Zeměpis VII*; 161—187.
- Mirvald, S. (1975): Demografické poměry chebského kresu ve srovnání se sousedními bavorskými okresy. *Studia geographica* 51: 111—114, GgŮ ČSAV Brno.
- Mištera L. (1972): Západočeský kraj — jeho postavení v ČSSR. *Sbor. Pedagogické fak. v Plzni, Zeměpis VII*; 15—130.
- Statistická ročenka okresu Cheb 1968. Cheb.
- Statistická ročenka okresu Cheb 1971. Cheb.